

Ю.Й.Новіцька,

викладач

(Житомирського державного університету імені Івана Франка)

ІСТОРІОГРАФІЧНА СПАДЩИНА В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО В ОЦІНЦІ СУЧАСНИХ ІСТОРИКІВ

У статті зроблено оцінку історіографічної спадщини В'ячеслава Липинського сучасних істориків.

З 1991 року починаються інтенсивні дослідження праць В. Липинського “Покликання „Варягів”, чи організація хліборобів?” [1], “Наша орієнтація. Листи до братів-хліборобів. – Частина друга” [2], “Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму” [3], “Україна на переломі 1657-1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті” [4], “Релігія і церква в історії України” [5], [6].

Перші публікації уривків праці В. Липинського “Україна на переломі. 1657-1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті” були опубліковані в 1992 році в Українському історичному журналі [7: 144]. В цьому ж номері В.А. Смолій та В.М. Ричка опублікували статтю “В'ячеслав Липинський та його праця “Україна на переломі. 1657-1659” вміщено коротку характеристику цієї праці [8: 141]. Цій праці було присвячено ряд статей: М. Горелова “Епоха Богдана Хмельницького в оцінці В. Липинського” [9], О. Любовець “Вплив поглядів В. Липинського на формування програмних засад Української демократичної хліборобської партії” [10], О. В. Соловйов “Липинський про харизматичну особистість Богдана Хмельницького” [8], В. Кравченко “Концепції Переяслава в українській історіографії” [11], О. Ясь “Образи Переяслава в українській історіографії академічної доби (початок XIX - кінець 80 - х років XX століття)” [12].

Зупинимось на деяких з них. О. В. Соловйова аналізує в своїй статті оцінку В. Липинського, яку той дав Богдану Хмельницькому, як харизматичному лідеру. Харизматичність може проявлятися у двох

площинах. Перша - в індивідуально-особистісному вимірі, за наявності у лідера певних особливих рис конкретної діяльності (проповідника, культурно-освітнього чи державно-політичного діяча). Друга, - зазвичай виявляється у державно-правовій сфері. Найчастіше це відбувається в періоди глибоких соціальних потрясінь, руйнування старих державних устроїв, визвольних воєн. У цьому випадку харизма виступає як передумова законності державного діяча нового типу. [8: 20]

Чимало місця походженню та сутності харизматичного лідера знаходимо у творчій спадщині В'ячеслава Липинського. Особливо ґрунтовно він проаналізував особистість Богдана Хмельницького в добу Визвольної війни українського народу середини XVII ст. проти Речі Посполитої. В українській політичній думці 20-х років XX ст. дослідник дав найбільш повну, виважену, об'єктивну та позитивну оцінку постаті Б. Хмельницького. Для нього він є "найбільшим державним мужем, якого коли-небудь мала Україна ... З нації нашої вийшов один з найбільш геніяльних державних мужів Східної Європи, який для України зробив більше, ніж слушно прозваний "Великим" Петро у п'ятдесят літ пізніше для Московщини" [8: 21]. У працях мислителя постать гетьмана знаходить своє означення, як "Великий Богдан", "землі нашої володар і Начальник", "Богом Україні даний Гетьман", "Геніяльний вождь" та інші шанобливі епітети.

На думку В. Липинського, становлення української державності невіддільне від особи державного діяча, лідера нації. Аналізуючи причини поразки української революції 1917 - 1920 рр. він приходять до висновку, що нова генерація українських політиків не врахувала живучих у народі традицій минулого. За роки російської окупації дещо притупилася велич постаті Б. Хмельницького. Характерно, що дослідник одним з перших у сутності гетьманської влади побачив внутрішні спонукальні чинники історичного процесу. Це – взаємини Гетьмана і широкої козацької маси, співвідношення суб'єкта і об'єкта політики та їх вплив на формування масової національної свідомості. Важливим у його творчості стало поєднання

української національної ідеї з державницькою, націотворення з проблемами державотворення.

В'ячеслав Липинський найближче підійшов до визначення сутності концепції харизматичності постаті Богдана Хмельницького.

Перше положення концепції – це обґрунтована думка про особливий, своєрідний характер влади великого гетьмана. Він розкриває механізм легалізації цієї влади, вказуючи при цьому, що харизма Богдана Хмельницького є першим кроком до встановлення справжньої “діничної монархії” в Україні. Велику увагу В.Липинський спрямовує на дослідження спадковості влади. Саме тому, на його думку, стає зрозумілою для сучасників діяльність Богдана Хмельницького в останні роки гетьманування, яка була спрямована на здобуття нового “діничного суверенного і територіального титулу князівського”. В той час “Гетьман Війська Запорозького все більше й виразніше про забуту корону князів руських згадував”, - писав В. Липинський. [8: 23].

Друге положення - це думка дослідника про богообраність Богдана Хмельницького, його виняткові інтелектуальні здібності та глибокий національний характер влади. Варто відзначити, що консерватори дуже часто схильні ототожнювати свої глибоко пережиті переконання з незаперечними законами самого Бога. У В. Липинського є досить цікавий спосіб трактування поняття “влада” і “нація”. Він пише: “... доки існує ця міцна українська влада, доти в особі єдиновладного Гетьмана існує персоніфікація Української Держави і Української Нації”. Зрозуміло, що такого втілення могла досягти тільки потужна харизматична особистість. Зрештою, саме сила людського розуму дозволила Б.Хмельницькому стати “самодержцем у повному значінню слова”, тому що “авторитет влади спочивав виключно в його руках” [8: 23].

Третім концептуальним положенням стало глибоке знання Гетьманом духовної культури українців, розуміння їх психологічних спонукальних чинників. Харизма Б. Хмельницького у повній мірі проявилась у тому, що

“по силі національної інтелігенції і національної інтуїції ніхто з ним зрівнятися не може. Ніхто так тонко і чутко, як він, не розумів ... української національної душі” [8: 23].

Дані аспекти харизматичності Богдана Хмельницького сприяли, на думку В. Липинського, формуванню лідера української нації та постійному зростанні його авторитету. Емоційний зв'язок Гетьмана з масами дав йому можливість мобілізувати козацтво та посполитих на вирішення завдань соціального оновлення та розбудову держави. Об'єктом харизми є виключно особистість Б. Хмельницького.

У праці В. Липинського “Україна на переломі” подано досить, цікаве і своєрідне джерело підвищення авторитету Б. Хмельницького. “Так, сам султан Османської Імперії Мохамед IV видає козацькому ватажку “Диплом на князівство Руське” і титулує його “Славою Монархів Християнських” Возвеличення гетьмана сусіднім володарем мало неабияке міжнародне значення для всієї козацької держави. Воно продемонструвало, що уже в 1650 р. у природі гетьманської влади відбулися істотні зміни. Від суто харизматичної моделі влада еволюціонувала до легітимної династичної моделі”. [8: 24]

Згідно з В. Липинським становлення харизматичності Гетьмана невіддільне від релігії і церкви. Тому проблема релігійної духовності українців посідає чільне місце в творчості мислителя. На його думку, громадсько-організуючий авторитет церкви ліг в основі політичного і державного відродження нації. Релігійним вихованням, освітою, дисциплінованістю, ідеалізмом та містичним релігійним захопленням, витривалістю та волонтаризмом духовних провідників нації, пояснюється те чудо, яке сталось під проводом Великого Гетьмана Богдана. “Без авторитетної церкви і релігії, - пише В. Липинський, - навіть Великому Богданові не вдалось би організувати останки української шляхти та козацькі ватаги в боротьбі за національно-державне творення”. [6: 42-43].

Точка зору мислителя щодо позитивної ролі православ'я, ґрунтується на тому, що сприятливими в історії України були періоди, особи та течії, які долали релігійну та культурну виключність, проявляти змагальність у справі гармонійного наближення і зрівноваження на українському ґрунті різних християнських церков. Могілянська академія, писав В. Липинський “стільки місця уділяла наукам латинським, що вводила західний, активний дух і західну дисципліну в організацію православної церкви”. [5: 25].

Харизматичність особи Гетьмана проявилась і в тому, що він, як політичний лідер нації умів, підтримувати необхідну для існування України рівновагу: рівновагу між Сходом і Заходом - між культурою візантійською і культурою латинською. “Коли не стало Могил і Хмельницьких цих рідких в нашій духовній і політичній життю консерваторів, що уміли обмежувати однаково як непомірну реакцію так і непомірний поступ - нація українська, ніким тоді уже не здержувана і не ведена, ослабивши перед тим революцією свій консерватизм, а потім реакцією знищивши сама в собі все активне, західне, поступове, цілим тягарем перемігшої пасивності перевалилась в бік Москви, в бік Сходу” [5: 60]. Наслідки такого стану не забарились. Одночасно відрізані від “малоросійської” України, активні “західницькі” елементи були у великій мірі поглинуті Польщею, або виділились в релігійно і культурно відмінну частину - перед тим духовно єдиної національної цілісності.

Вирішення проблеми Європа – Азія В. Липинський розглядав у контексті власного бачення: протистояння культурного Заходу та некультурного варварською Сходу. З огляду на геополітичне становище, впливало - Україна здавна була ареною боротьби західної та східної цивілізацій, “Два світи зустрілись на Україні; дві відмінні культури і два інші протилежні закони”. Для Заходу характерним явищем було осіле хліборобство з традиціями, містами, окультуреним козацтвом. Азіатська частина українських земель у дослідника асоціювалась з варварською не хліборобською “черню” здатною до “безпутного бунтарства”. На думку

вченого Б. Хмельницький зумів підняти до вершини політичного Олімпу завдяки низовому козацтву, що репрезентувало східну орієнтацію. Проте, Гетьман виступив як “європеїзатор” України. Єдиною силою, що могла гарантувати європейський вибір, на думку Липинського, могла бути лише спадкова абсолютистська влада монарха. [8: 29].

Стаття Миколи Горелова “Епоха Богдана Хмельницького в оцінці В. Липинського” [13]. В ній автор аналізує оцінку епохи Б. Хмельницького і Переяславської Ради. Позитивно оцінюючи угоду з Росією, В. Липинський загострює увагу на неприпустимості перекручень її змісту. “На Переяславську Умову ми звикли дивитись крізь призму пізніше витвореної Переяславської легенди, - підкреслює він. - А власне треба виразно одрізняти ці дві абсолютно різні форми одного й того самого історичного факту. Переяславська легенда повстала під час руїни козацької державності, сучасні ж ідеологічні форми прибрала вона допіру по полтавським погромі й остаточним знищенню за Мазепи самостійницько-державних намірів української козацької аристократії. В сій своїй послідовній формі вона гласить, що народ малороський під проводом свого Гетьмана Хмельницького, визволивсь від Польщі, добровільно пристав до одновірної Московської держави – при чим поняття “одновірної” ще пізніше - бо тільки в кінці ХІХ століття – було замінено поняттям “однонаціональної”. У той спосіб Переяславська легенда лягла в основу теорії “возсоединение Руси...”[9: 56]

Водночас з цими зовнішньополітичними акціями йшов процес формування в Україні гетьманської державної системи. Перемога в боротьбі за звільнення від польського панування, згідно з Липинським, означала те, “що в козацькій Україні творча, будуюча сила плуга одержала верх над руїницькою стихією незораного степу... “Військо Запорозьке” – в другій добі повстання – це вже тільки титул. Це традиційна, почесна, аристократична назва зі скритим під нею зовсім іншим змістом. Цей клас, що зветься тепер Військом Запорозьким, не має вже нічого спільного з дійсним

Запоріжжям, із Січчю, з незораним степом і з полукочовим укладом ловецько-уходницького і військово-добитницького старого запорожського козацького життя”.

Нове суспільство будувалося навколо козацького ядра. “Високий мур недовір'я, зненависті і взаємного нерозуміння, – пише В. Липинський, – який поставила була на Україні між шляхтою і селянством стара здегенерована польська шляхетська держава, упав з хвилиною формування нової держави української, не на старім фундаменті шляхецьким, а на новім фундаменті Війська Запорозького побудованої. Не шляхта тепер творить державний, лицарський, аристократичний стан, а творить його Військо Запорозьке, що десятками тисяч власне з народної маси виросло. Об'єднання в цій новій аристократії національної старої аристократичної шляхецької верстви і тих нових аристократичних сил, що маса народна з себе на поверхню життя виділяє, творить нову відроджену націю українську, дає той міжкласовий цемент спільності й родства, без якого саме існування нації неможливе. Все, що є лицарського в селянстві, все, що вміє жертвувати життям і не боїться тягости “постійного на услугах воєнних перебування”, пишеться в козаки і на отій службі, як рівні з рівними, зі старим лицарством шляхецьким зустрічається, переймаючи його старі традиції, нові звичаї і культуру. А ті, що волять спокійну працю біля землі і тягостей воєнних не несуть, не почувають себе своїми трудовими повинностями покривдженими і ображеними, бо доступ до аристократії, до Війська Запорозького, в дійсності під час війни ні для кого необмежений.

Звичайно, намальована Липинським картина українського суспільства того часу є надто ідеалістичною. І він, як чесний історик, не міг цього не бачити. В іншому місці його монографії читаємо: “Були натомість у тодішній політиці козацькій супроти селянства величезні хиби і помилки... Вони довели до того, що “чернь” українська, “права рука” Гетьмана Хмельницького, стала правою рукою Московського Царя і що

Москва за допомогою цієї “черні”, взятої в міцні московські державні шори, Україною опанувала її усю опозиційну старшину козацьку, а особливо тих, що “черні” золоті гори обіщували, в Сибір позасилала, вимордувала й до тла іскоренила...”.[14: 59]

Інший дослідник В. Кравченко пише, що “з точки зору державного будівництва В. Липинський поділив весь період Хмельниччини на два етапи: автономістичний та унезалеження, вододілом між якими вважав Переяславську угоду 1654 р. На його думку, Б. Хмельницький на першому етапі війни мусив боротися не лише з Польщею, тобто зовнішнім ворогом, а й з „внутрішнім” – неосвіченою та руйнівною стихією степової козаччини, а також автономістськими традиціями шляхти, вихованої в умовах Речі Посполитої. Лише тоді, коли гетьман відчув, що його влада достатньо зміцніла, він зважився на союз з Росією.” [11: 501]

Таким чином, В. Липинський одним з перших українських істориків заперечив поширену в історіографії думку про те, що Богдан Хмельницький був змушений до російського протекторату через невдачі у війні та зовнішній політиці, а також постійний тиск з боку „черні”. В його інтерпретації це був крок, продиктований з позицій сили, а не слабкості, політичний успіх, а не поразка.

Про те, що для Б. Хмельницького Переяславська угода 1654 р. була тактичним союзом, спрямованим насамперед на забезпечення військової допомоги під формою протекторату, писали й інші дослідники. Проте, на відміну від них В. Липинський побачив у цьому союзі глибший контекст, ніж сукупність військових і політичних обставин. Для українського гетьмана це була найоптимальніша форма розриву з Польщею та легітимізація козацької влади в формі, прийнятій для міжнародної громадськості. [11: 501]

В. Липинський уперше в українській історіографії зробив спробу перевести проблему Переяславської угоди 1654 р. з суто науково-позитивістської площини („як воно було насправді”) в історіографічну, розглянувши її в контексті конкретних суспільно-політичних інтересів,

якими керувалися її творці. Унаслідок цього він досить переконливо розвінчав легенду про возз'єднання Русі, котру вдало використовувала Росія, проводячи власну політику. Щоправда, проголошуючи необхідність відділити Переяславську угоду від Переяславської легенди, В. Липинський зробив це непослідовно, висловлюючи впевненість у тому, що саме йому пощастило поставити крапку в цій справі. [11: 502]

Іншу точку зору подає дослідник О. Ясь. Інакше оцінює В. Липинський і зацікавлення, наміри суб'єктів переговорного процесу, зокрема Б. Хмельницького. На відміну від інших істориків (В. Антоновича, М. Грушевського та ін.) В. Липинський виходить з того, що Переяславська угода не була невдалою дипломатичною акцією гетьмана. Автор стверджує, що Б. Хмельницький мав досить поважні „соціальні та політичні причини”, які примусили його укласти українсько-московський договір. Насамперед гетьман шукав відповідну юридичну форму розриву з Річчю Посполитою, що мала забезпечити баланс соціальних і політичних інтересів в українському суспільстві. „Ця абсолютна й легальна емансипація від Польської Речі Посполитої, – відзначає В. Липинський, емансипація, як в поняттю самих українців, так і в поняттю сусідніх володарів – творила всю ідеологічну право-державну суть Переяславської умови”. Отже, Переяславську угоду Б. Хмельницького доцільно розглядати у подвійному сенсі: 1) як спосіб легальної емансипації від Польської Корони; 2) як захід, що мав підважити український легітизм монархічно налаштованих верст суспільства стосовно Речі Посполитої. [12: 565]

Велике місце в сучасних дослідників займає праця В. Липинського “Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму” [3], якій присвятили свої дослідження такі дослідники як Інна Тукаленко “Правляча верства, добірна меншість чи родовий титул: погляд на проблему еліт у творчості В. Липинського” [15], “Безхребетні” країни Ортеги-і-Гасета й Липинського” [16], К.М. Колесников “Інтелектуальна еліта в історіософії В'ячеслава Липинського” [17], Іван Гошуляк “П'ять уроків

В'ячеслава Липинського” [18]. У своїх дослідженнях автори аналізують теорію еліт, теорію устрою держави (класократичну). Крім того заслуговує на увагу дослідження Олексія Яся “Архітектоніка та техніка викладу “Листів до братів-хліборобів” [19]. В ньому автор глибоко досліджуючи листи приходять до ряду висновків:

1) у будові твору порушено один з найважливіших принципів архітектоніки – співмірність окремих структурних частин. Причому диспропорційність характерна як для верхньої (на рівні частин), так і для нижньої рубрикації (на рівні листів). Така деформація зумовлена цілим комплексом причин: різною жанровою належністю окремих частин праці (1-2 – публіцистика, 3-4 – есеїстика), полідисциплінарністю, відмовою автора від ряду запланованих структурних одиниць (загальних висновків, споминів, спеціальної частини про релігію та церкву, покажчика та ін.) та пошуком компромісних рішень, що особливо помітно у четвертій частині («паралельний виклад»);

2) техніка викладу у “Листах до братів-хліборобів” вирізняється різноманітністю застосованих прийомів: дихотомічне протиставлення, контрверсійність, спіралеподібність, діахронічність, генералізація та ін. Вони створюють ефект цілісного, тотального сприйняття авторських ідей, суттєво посилюють систему аргументації та значною мірою компенсують диспропорційність різних частин в архітектоніці студії. Цей ефект підсилюється за рахунок рис, характерних для Липинського-стиліста: підвищеної емоційної тональності, експресії, ритміки, чуттєвих переживань та ін. Застосований автором інструментарій спричинився також до численних повторів, надмірної генералізації та категоричності висновків і положень, репрезентованих у праці;

3) науково-довідковий апарат студії призначений не стільки для підкреслення її дисциплінарного статусу, скільки для максимально повного обґрунтування авторської концепції та концентрації уваги читача на головних концептах та ідеях. Іноді вчений застосовує його для

розвантаження головної лінії викладу від розгляду дотичної проблематики, але у функціональному плані він, безперечно, спрямований на обґрунтування висунутих тез і положень;

4) означена своєрідність архітекτονіки й техніки викладу здебільшого пов'язана з тим, що у процесі написання твору відбувалися конфронтація, змагання між досвідом Липинського-історика і Липинського-політичного мислителя. Зокрема, надмірна генералізація та безапеляційна контроверсійність політичного теоретика поєднується у студії з діахронією історичних аналогій та прикладів, з апробацією теоретичних положень на конкретному матеріалі, які притаманні досліднику-історичу. [19: 200-201].

Що ж стосується праці В.Липинського “Релігія та церква в Україні” то на сьогодні чи не єдиним є монографія Л.Й. Кондратика “Релігієзнавча концепція В'ячеслава Липинського” [20]. Автор окреслює специфічні риси його релігієзнавчої концепції, розглядає доробок вченого у контексті української релігієзнавчої думки та на основі компаративістського підходу аналізує погляди дослідника на сутність, специфіку і структуру релігії, на її взаємодію з суспільством.

Історичні твори В. Липинського не втратили актуальності й у наші дні. Більше того, в період становлення української державності ми маємо з особливою увагою враховувати уроки історії, на які звертав увагу В. Липинський історичні паралелі надто часто траплялися в житті українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Липинський В. Покликання „Варягів”, чи організація хліборобів ? - Булава, Видавнича корпорація. – Нью-Йорк. – 1954.
2. Липинський В. Наша орієнтація. Листи до братів-хліборобів. – Частина друга. – Торонто. – 1953.
3. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму. – Нью-Йорк, 1954.

4. Липинський В. Україна на переломі 1657-1959. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті // Переяславська рада 1654 року (Історіографія та дослідження) / Редкол. П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. – К.: Смолоскип, 2003. – С. 55 – 66.
5. Липинський В. Релігія і церква в історії України: Передрук статей з „Америки”. – Нью-Йорк: Булава, 1956. – 112с.
6. Липинський В.К. Релігія і церква в історії України. – К.: ПВП. „Фотовідеосервіс”, 1993. – 128с.
7. Липинський В. Україна на переломі. 1657-1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті. // УІЖ. – 1992. – № 2. – С. 144-151.
8. Соловійов О.В. Липинський про харизматичну особистість Богдана Хмельницького // Кондратик Л.Й. Релігієзнавча концепція В’ячеслава Липинського / Волинський інститут економіки та менеджменту. – Луцьк, 2002. – С.19-33.
9. Горелов М. Епоха Богдана Хмельницького в оцінці В. Липинського // Табачник Д.В. В’ячеслав Липинський в історії України / До 120-річчя з дня народження / : Зб. статей/ І. Курас / відп. ред./ ; НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень та ін. – К., 2002. – С.54-62.
10. Любовець О. Вплив поглядів В. Липинського на формування програмних засад Української демократичної хліборобської партії // Табачник Д.В. В’ячеслав Липинський в історії України :/До 120-річчя з дня народження/ : Зб. статей/ І. Курас / відп. ред./ ; НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень та ін. – К., 2002. – С.80-88.
11. Кравченко В. Концепції Переяслава в українській історіографії. // Переяславська рада 1654 року (Історіографія та дослідження) / Редкол. П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. – К.: Смолоскип, 2003. – С. 500 - 503.
12. Ясь О. Образи Переяслава в українській історіографії академічної доби (початок XIX - кінець 80 - х років XX століття) // Переяславська рада 1654

- року (Історіографія та дослідження) / Ред. кол. П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. – К.: Смолоскип, 2003. – С. 563 - 567.
13. Горелов М. Місцевий патріарх у державницькій теорії В. Липинського. // Історія України. – 2001. – Травень. – № 18. – С. 4 - 5.
  14. Гетьманський альманах / Відп. Ред.. Ю.І. Терещенко. – Ч. 2. – К.: ВЦ КНЛУ, 2002. – 188 с.
  15. Тукаленко І. Правляча верства, добірна меншість чи родовий титул: погляд на проблему еліт у творчості В. Липинського. – К.: ТОВ “Міжнар. Фін. Агенція”, 1998. - 20 с.
  16. Тукаленко І. “Безхребетні” країни Ортеги-і-Гасета й Липинського// “Молода нація” – 1998. – № 8. – с.172-178.
  17. Колесников К.М. Інтелектуальна еліта в історіософії В’ячеслава Липинського // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія „Історія, економіка, філософія” Вип. 11-12 / Гол. Ред. Ю. І. Терещенко. – К.: Вид. центр КДЛУ, 2006. – с. 11-17.
  18. Гошуляк І. П’ять уроків В’ячеслава Липинського. // Віче. – 1997. – № 3. – 35 - 40.
  19. Ясь О. Архітектоніка та техніка викладу “Листів до братів - хліборобів”// “Молода нація” – 2002. – № 4. – С.161-201.
  20. Кондратик Л.Й. Релігієзнавча концепція В’ячеслава Липинського: монографія. – Луцьк: Надстир’я, 2002. – 260 с.

ІСТОРІОГРАФІЧНА СПАДЩИНА В’ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО В ОЦІНЦІ СУЧАСНИХ ІСТОРИКІВ

У статті зроблено оцінку історіографічної спадщини В’ячеслава Липинського сучасними істориками.